

Mitologija: Teogonija

*E*vo nas opet u svijetu grčkih bogova, svijetu mašte, čudnih bića, isprepletenih rodbinskih veza, pa ipak svijetu koji poput ogledala preslikava ovaj naš realni. Naime i u tom — božjem — svijetu bogovi nisu savršeni, i kod njih, uz sve one dobre — božje karakteristike postoje i one loše — ljudske. I bogovi vole, ali i mrze, oni su milostivi, ali i pohlepni, oni vole ljudski rod, ali su ga isto tako spremni i uništiti. Niti je nemoguće da se »vječni« zaljubi u običnu smrtnicu (naročito Zeus, kojem je to očito bio hobby), niti je nemoguće da se smrtnik suprotstavi svemogućem. Baš radi toga i nama taj svijet postaje blizak i interesantan; zato nije čudno što su stari Grci toliko pažljivo i detaljno konstruirali stablo na koje su smjestili sve svoje bogove i njihove potomke.

Da se prisjetimo: u prošlom broju smo govorili o stvaranju svijeta, nastanku prvih božanskih bića, rođenju njihova potomstva. Krenuli smo od Kaosa i uploivši u razgranatu familiju božanskih bića, zaustavljajući se nakratko na potomstvu Urana i Geje, te malo više pričajući o »dječici« Geje i Ponta, stigli do dvanaest vrlo važnih bogova — Titana (Τιτᾶνες). Sami Titani osobno nisu toliko važni, ali je bitno rekonstruirati njihovo potomstvo, jer nam je to nužno u daljnjem snalaženju u labirintu besmrtnne građevine.

Titana je, kao što već znate, bilo dvanaest: šest muškaraca — Titana i šest žena — Titanki. To pogrdno ime im je, kako kaže Hesiod u Teogoniji, dao njihov otac Uran, jer su se u opakosti usudili počinuti zla djela za koja su bili kažnjeni (o tome ćemo kasnije).

Τὸς δὲ πατὴρ Τιτῆνας ἐπὶ κλησὶν καλέεσκεν
παῖδας νεικεῖων μέγας Οὐρανὸς οὗς τέκεν αὐτός.
φάσκε δὲ τιταίνοντας ἀτασθαλίη μέγα ῥέζαι
ἔργον τοῖο δ' ἔπειτα τίσιν μετόπισθεν ἔσεσθαι.

(He. Theog., 207 – 210)

Najstariji od njih bijaše OKEAN (Ὠκεανός). U značenju bogova kao prapočela Okean je velika vodena masa iz koje, po Homeru, izlaze svije rijeke, potoci, izvori, nalazi se na kraju zemlje (naime, zemlja je, prema starim Grcima, imala oblik okrugle ploče), na prijelazu u podzemni svijet i tamo graniči s noći. Ovakva slika Okeana je još uvijek daleko od nekakvog konkretnog lika, Okean je personifikacija beskonačnih voda (za razliku od Posejdona).

Sve rijeke na zemlji, tada poznate Grcima, su djeca Okeana i njegove žene Titanke TETIJE (Τηθύς). Da počnemo nabrajati? Naravno, nema smisla, pa to je ipak mitologija, a ne geografija. Ipak spomenut ćemo najvažnije. NIL (Νεῖλος), je najveća rijeka tadašnjeg svijeta, kao bog začetnik je i čuvar života u Egiptu; ALFEJ je (Ἄλφειός) je bog rijeke i rijeka na Peloponezu, uz kojeg je vezana simpatična ljubavna priča: zaljubio se u Nimfu Aretusu, članicu Artemidine pratnje, kad se ona pošla okupati u rijeci Alfej. Aretusa da pobjegne od njega skoči u rijeku, ali Alfej, izvrstan plivač je dostigne. Nju spasi Atena pretvorivši je u izvor snažne ponornice. I rijeka Alfej nestaje pod zemlju, tako da su Grci bili uvjereni da je Alfej pod zemljom progonio Aretusu sve do mora, gdje su se sjedinili. Zanimljiva je i rijeka — bog MEANDAR (Μαίανδρος) koja se nalazi u Maloj Aziji; naime prema njenom zavojitom toku ornamentni na grčkim vazama, togama, nazvani su me-

andri (). Zatim treba spomenuti i AHELOJ (Αχελώος), boga najveće rijeke u Grčkoj, koji se zaljubio u Dejaniru, Heraklovu izabranicu. Aheloi se u borbi protiv Herakla pretvorio prvo u zmiju, zatim u bika, ali ga je Heraklo svladao otrgnuvši mu rog, kasnije nazvan rog izobilja. Spomenimo još i ISTAR (Ἰστρος), koju izdvajamo zbog geografskog položaja. Naime to je današnji Dunav.

Okean i Tetija su uz sve tada poznate rijeke imali još tri tisuće kćeri i toliko sinova. Nemogući broj, ali — što je u svijetu bogova nemoguće. Kćeri su se nazivale Okeanide, Hesiod ih poimence navodi oko pedesetak, a mi ćemo imenovati samo pet, koje su na neki način važnije: ELEKTRA (Ηλέκτρα), žena Taumantova, majka Iride, glasnice bogova i Harpija, nakaza polužena-poluptica; KALIROJA (Καλλιρρόη), majka nemani Ehidne i trotijelnog diva Geriona, kojoj je u Ateni bio posvećen izvor u kojem su se kupale nevjeste; PERZA (Πέρση), žena Helijeva, majka Ejeta, kralja Kolhide, i čarobnice Kirke i STIKS (Στύξ), boginja podzemnog svijeta, žena Titana Palanta, koja je pomogla Zeusu u borbi protiv Krona; zakletva bogova kraj njezinih svetih voda bila je neboriva i bog koji bi je prekršio gubio bi besmrtnost; i na poslijetku AZIJA (Ἀσία), žena Titana Japeta, po kojoj je naš susjedni kontinent dobio ime.

Majka čitave te nebrojene skupine, sestra i žena Okeanova, Tetija je najmlađa među Titankama. Njeno boravište je krajnji zapad kraj zemlje Hesperida, gdje svaki dan sunce završava svoj put.

RIJEKE

- Nil
- Alfej
- Meandar
- Aheloi
- Istar

OKEANIDE

- ELEKTRA } → Irida
- + Taumant } → Harpije
- KALIROJA } → Ehidna
- + Hrisaor } → Gerion
- PERZA } → Ejet
- + Helije } → Kirka
- STIKS } → Kratos
- + Palant } → Bija
- } → Zel
- } → Nika
- AZIJA } → Prometej
- ?+ Japet } → Epimetej
- } → Atlant
- } → Menetije

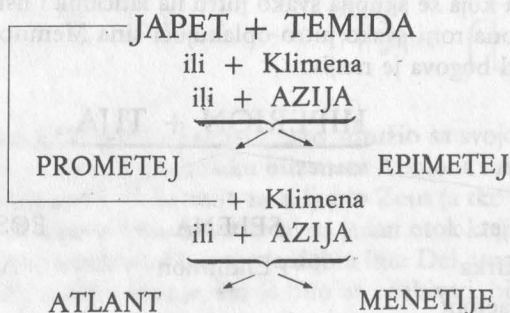
Okeanov brat Titan KOJ (Κοῖος) se isto tako združio sa svojom sestrom Titanom FEBOM (Φοίβη) i imao sa njom Letu, majku blizanaca Apolona i Artemide i Asteriju. Za nju je opet vezana zgodna priča. U Asteriju se zaljubio Zeus (a tko bi drugi), i ona se bježeći pred njim pretvorila u prepelicu. Spustila se na jedan otok koji je po njoj nazvan Ortigija (Ὀρθυσί-υγος, ἡ = prepelica), a kasnije je dobio ime Del, i na njemu je njezina sestra Leta rodila blizance (i njihov otac je, što je bilo za očekivati, bio Zeus). Asterija je sa Perzom rodila Hekatu, boginju podzemnog svijeta.

Primijetili ste da su kod bogova ove incestuozne veze između braće i sestara bile vrlo popularne i nimalo čudne. To nama baš nije prihvatljivo, ali očito je da se u nekim stvarima božja i ljudska etika razkovala. Točno je da su porodične odnose među bogovima iskonstruirali ljudi, ali je isto tako točno i to da se u svim mitologijama bogovi u nekim stvarima moraju razlikovati od ljudi, pa su Grci smatrali da ono što nije dozvoljeno nama, bogovima ipak može.

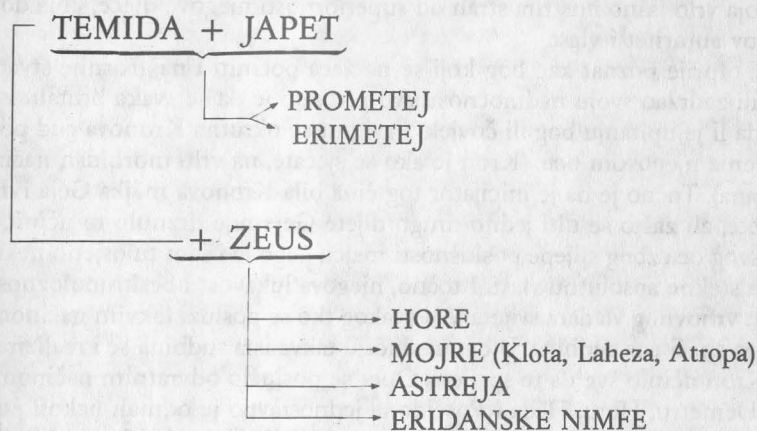
No ovakve, nama strane veze, nisu bile pravilo. Tako je Titan KRIJ (Κρείτος) odlučio izći iz usko-familijarnih odnosa i za družicu je odabrao EURIBIJU (Εὐρυβία), koja mu je rodila tri sina: Astreja, Palanta i Perza. Oni nisu baš često spominjani, ali zato njihovu djecu ne možemo mimoići. Prvi sin ASTREJ (Ἀστραῖος) je sa svojom sestričnom, već spomenutom kćeri Hiperiona i Tije, boginjom zore Eos povećao božanski narod brojnim potomstvom – vjetrovima Zefirom (zapadnjak), Notom (južnjak), Eurom (istočnjak) i Borejem (sjevernjak), sinom Eosforom i nebeskim Zvijezdama. Drugi sin PALANT (Πάλλας) je sa Okeanidom Stiks (ipak se svatko vraća u užu porodicu) imao dvojicu sinova – Kratos (snaga) i Zel (»častoljublje«) – i dvije kćeri – Bia (sila) i Nika (pobjeda). Posljednji sin PERZ (Πέρσης) je bio muž i bratić Asterijin, čiji roditelji su Koj i Feba. Jedini potomak (!!!) je već poznat – Hekata, boginja u podzemnom svijetu.

Nešto je kompliciraniji slučaj JAPETA (Γαιετάος) i TEMIDE (Θέμις). Japet je, to je sigurno, imao četvoro djece: Prometej (Προμηθεύς), Epimeteja (Ἐπιμηθεύς), Atlanta i Menetija. Dakle, otac se zna. A majka? Prvoj dvojici majka je bila Temida ili Okeanida Klimena, a možda je svu četvoricu rodila Okeanida Azija. No, pozabavimo se malo djetom. Prometej je priča za sebe i njemu ćemo posvetiti više prostora u jednom od slijedećih brojeva. Naime, uz njegovu pomoć ljudski rod se spasio od uništenja (nakana je Zeusa). Njegov brat Epimetej isto će naći mjesto u priči vezanoj uz Prometeja. I druga dvojica sinova su došla u sukob sa Zeusom, i obojicu je vrhovni bog kaznio: Menetije je bio bačen u Tatar, a Atlant je morao držati stupove koji su podupirali nebeski svod. On je nakon smrti pretvoren u veliku planinu (danas gorje u sjeverozapadnoj Africi).

Titanka Temida je, uz pretpostavljeni porod sa Japetom, imala još djece koju je rodila svom nećaku Zeusu. Inače je ona bila vrlo cijenjena boginja i jedna od rijetkih koja se smjela pridružiti dvanaestorici olimpskih bogova. Ona, budući da je bila personifikacija pravde, se pojavljivala uz Zeusa, kad je trebao nešto prosuditi ili nekoga pravedno savjetovati. Njemu je podarila HORE (Ἥραι), MOJRE (Μοῖραι), ASTREJU (Ἄστροία) i nimfe s Eridana. Hore, čiji se točan broj nije znao, su bile boginje godišnjih doba, boginje reda u društvu, zakona pravednosti, zaštitnice ljudskog života, a posebno mladosti. Život i poredak su kontrolirale Mojre: KLOTA (Κλωθώ) je započinjala nit čovjekova života, LAHEZA (Λάχεσις) ju je prela i razmatrala, a ATROPA (Ἄτροπος) je nit prekidal. One su određivale čovjeku usud čim se rodio, dakle unaprijed mu formirale život i nisu davale nikakvu mogućnost izmjene. Mojrama su podređeni i bogovi. I Temidina kćer Astreja je voljela red i zakone, te je sišla među ljude da ih o njima i pouči. (Koliko su ljudi dobri učenici i kako primjenjuju naučeno, zaključite sami.)

Još jedna Titanka se uplela u Zeusovu mrežu – MNEMOSINA (Μνημοσύνη), boginja pamćenja. Združena s njim devet noći za redom na kraju godine mu rodi MUZE (Μοῦσαι) – boginje umjetnosti. Bilo ih je devet i svaka je bila zaštitnica jedne od umjetnosti: ERATA (Ἐρατώ) – ljubavne poezije, EUTERPA (Εὐτέρπη) – lirike, KALIOPA (Καλλιόπη) – epike, MELPOMENA (Μελπομένη) – tragedije, TALIJA (Θαλία) – komedije, TERPSIHORA (Τερψιχόρα) – plesa, POLIHIMNIJA (Πολύμνια) – zbornog pjevanja, KLIJA (Κλειώ) – povijesti i URANIJA (Οὐρανία) – astronomije. Slikarstvo i kiparstvo nisu imali svoje Muze jer su Grci to smatrali vještinom, za razliku od astronomije i povijesti, koje mi danas navodimo kao znanosti.

Muze su bile krasne, mlade žene, uvijek vesele, sklone ljudima, naročito umjetnicima. Osim toga bile su prisutne na svim svečanostima i gozbama priređivanima na Olimpu i svojim umijećima su zabavljale olimpske bogove i njihov goste. Olimp je i njima bio stalno boravište, ali vrlo često su posjećivale izvor Hipokrene na gori Helikonu ili Kastalijski izvor na Parnasu, što je razumljivo, jer gdje mogu naći bolju inspiraciju ako ne u prirodi. Muze su jedine boginje kojima se i danas grade hramovi – muzeji. Danas muzeji imaju mnogo više funkcija nego u antičko vrijeme, ali oni su još uvijek ostali hramovi posvećeni umjetnosti i kulturi.

MNEMOSINA + ZEUS

- MUZE
- ERATA
- EUTERPA
- KALIOPA
- MELPOMENA
- TALIJA
- TERPSIHORA
- POLIHIMNIJA
- KLIJA
- URANIJA

Za kraj smo ostavili najvažniji par: KRON (Κρόνος) i REJA (Ρεία). Njihovo potomstvo sačinjava polovinu od budućih dvanaest Olimpijana. Ali uz ovo potomstvo vezana je okrutna priča koja vrlo jasno ilustrira strah od superiornosti njegove djece, koja vodi u opasnost njegov autoritet i vlast.

Kron nam je već otprije poznat kao bog koji se ne žaca počiniti i najgroznije stvari samo da bi dokazao ili zadržao svoju nadmoćnost. Ali poznato je da se svaka brutalnost kažnjava, bez obzira da li je upitanju bog ili čovjek. Prvi put se okrutna Kronova čud pokazala u postupku prema njegovom ocu. (Kron je ako se sjećate, na vrlo morbidan način svladao svoga oca Urana). Točno je da je inicijator tog čina bila Kronova majka Geja i da je to učinjeno iz osvete, ali zašto se niti jedno drugo dijete Geje nije drznulo to učiniti? Niti je Kron uništio svog oca zbog slijepa poslušnosti majci, nego je i sam tu osjetio neku korist i mogućnost da stekne apsolutnu vlast. I točno, njegova lukavost i beskrupuloznost mu je priskrbila titulu vrhovnog vladara svijeta. Ali svakog tko se posluži takvim načinom prati strah da će i njega snaći ista sudbina. U ovom slučaju takva ista sudbina se i realizirala, bez obzira što je Kron učinio sve da to spriječi. Opet se poslužio odvratnim načinom: svoju djecu Hestiju, Demetru, Heru, Hada i Posejdona jednostavno je odmah nakon poroda progutao. Oni su, budući da su besmrtna bića nastavila dalje živjeti u njegovoj utrobi. A što se dogodilo sa Zeusom? Reja je svoje najmlađe dijete odlučila spasiti i prema savjetu majke Geje otišla na Kretu i ondje u spilji na gori Dikti tajno rodila Zeusa. Da Kron ništa ne posumnja podmenutla mu je kamen ovijen pelenama i on ga je, ništa ne sumnjajući, progutao. Zeus je nesmetano rastao na Kreti. Čuvale su ga nimfe Adrastija i Idaja, hranile ga mlijekom koze Amalteje i pčelinjim medom; nad njim su bdjeli kureti, gorski demoni, koji su, kad se mali Zeus rasplakao, udarali mačevima po štitovima da prikriju djetinji plač. Zeus je rastao okružen pažnjom, dobro čuvan i kad je dostigao mladićku dob, odlučio se osvetiti svom ocu Kronu za zlodjela koja je ovaj počinio i oduzeti mu vlast.

Priča o Zeusovoj osveti čeka nas u slijedećem broju, ali da ne budete u neizvjesnosti, ukratko – Zeus je natjerao Krona da povрати svu djecu, svladao ga je i preuzeo ulogu vrhovnog boga.

